

KÜLTÜREL DEĞER ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM VE SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALAR İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Memet ERKENEKLİ, Yrd. Doç. Dr. Kara Harp Okulu Dekanlığı, Sosyoloji Öğretim Üyesi, merkenekli@kho.edu.tr

ÖZET: Kültürel değerlerin toplumsal davranış üzerinde etkileri bulunmakta ve kültürün pozitivist yönelimli insan odaklı çalışmalara eklenmesi önemli metodoloji sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Kültür konusunu pozitivist yöntemlerle ele alan bu çalışmada kültürel değerlerin iyi anlaşılabilmesi için etik ve emik yaklaşımlar ile düzmece etik yaklaşımı ve türetilmiş etik yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede ilk önce kültürlerarası toplumsal olgu veya sorun araştırmalarında türetilmiş etik yaklaşımının benimsenmesi gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca çok sayıda kültür araştırılarak keşfedilen çeşitli değer eğilimlerinin, ortak / kesişim kümesi olduğu kabul edilerek; toplumlararası farklılıkların veya benzerliklerin açıklanmasında veya yorumlanmasında bu ortak kültürel olgulardan yararlanılmasının uygun olup olmayacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Etik Yaklaşım, Emik Yaklaşım, Türetilmiş Etik Yaklaşımı, Kültür, Kültürel Değerler, Yöntem

A MODEL PROPOSAL FOR METHODOLOGY AND SOCIOLOGICAL RESEARCH IN CULTURAL VALUE STUDIES

ABSTRACT: Cultural values have impacts on social behavior and incorporation of culture into positivist oriented human-based studies reveal methodological problems. This paper investigates culture by positivist methods and emphasizes morality, emic, subjective culture and derived ethics approaches. In this paper the need for adoption of intercultural social fact or derived ethics approach in problem researches is conceived. Furthermore by examination of many different cultures, it has been seen that there exist many common value tendencies. Thus finally it is stated that interpretation of differences or similarities of different cultures, these common social facts can be used.

Key Words: Ethics Approach, Emic Approach, Derived Ethics Approach, Culture, Cultural Values, Method

GİRİŞ

Batı'da üretilen ve genel olarak Batılı toplumların ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş olan bilimsel kuramların ve modellerin hiç sorgulanmadan ithal edilip yerel kültüre uygulanmaya veya uydurulmaya çalışıldığı görülmektedir¹ (Kağıtçıbaşı, 2004:368; Sargut, 1994, 2001; Kayalı, 2007:124; Özen, 1996:2). Bu nedenle genel olarak sosyal bilimcilerin özel olarak sosyologların içinde buldukları kültürü iyi inceleyip anlamaları ve kültüre duyarlı kuramlar ve modeller geliştirmeleri gerekmektedir. Bu, evrensel değerlerin ve küresel gelişmelerin ihmal edilmesi anlamına gelmemektedir. Bilakis, kültür duyarlı araştırmalar evrensellik iddiası taşıyan kuram ve modellere sunacakları ortak ve benzer bilimsel bulgular sayesinde eşsiz katkılar sağlayacaktır (Triandis, 1972; Trompenaars, 1993; Hofstede, 1980, 2001; Kağıtçıbaşı, 2000; Schwartz, 2006).

¹ Gouldner'e göre, Weber, Pareto ve Durkheim gibi sosyolojinin kurucuları, benzer yanları olduğu kadar ayrı yanları da olan "sosyoloji"lerini, büyük ölçüde kendi uluslarının düşünce yaşamına egemen olan düşünce akımları, eğilimler ve geleneklerden etkilenerek inşa etmişlerdir (akt. Özlem, 2001:25).

Türkiye’de sosyolojinin ağırlıklı olarak tüm toplumların birbirine benzediği anlayışı üzerine kurulduğu düşünüldüğünde (Kayalı, 2007:120); daha önce Batı’da üretilen kuramlar doğrultusunda sosyoloji disiplininde çalışılan gelir, eğitim, yaş, cinsiyet, etnik kimlik, inanç, göç, siyasi davranış gibi pek çok değişkenin yerel kültürel değerlerle ilişkisini ortaya koyarak farklı bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlayan çalışmalar için bu daha da önem kazanmaktadır. Örneğin ölçülebilir ve karşılaştırılabilir değerlerle sosyal ve ekonomik yapıya ait faktörler arasındaki ilişkiler konusunda çalışmalar yurt dışındaki doktora çalışmalarında sıklıkla görülürken (Taras, 2007 ve Leung, 2006 gibi); Türkiye’de egemen sosyoloji anlayışı “Batılı bir antropolog gibi Türk toplumuna” bakmakta (Kayalı, 2007:124), ortaya çıkan nadir çalışmalar da (Tezcan, 1973; Özensel, 2004; Ersoy, 2006 ve Ulusoy, 2007 gibi) uluslararası karşılaştırma imkânı sunmamaktadır.

KÜLTÜREL DEĞER EĞİLİMLERİ VE METODOLOJİSİ

Psikoloji ve yönetim gibi kimi sosyal bilimlerde, kültür konusu pozitivist yöntemlerle ele alınıp incelenmektedir. Oysa kültürün pozitivist yönelimli insan odaklı çalışmalara “eklenmesi” ciddi yöntembilimsel (metodoloji) sorunları da beraberinde getirmektedir (Çukur, 2007: 33-35). Bu durumda, değer eğilimleriyle ilişkili kültür konusunun metodolojik olarak yerinin ve konumunun tespit edilmesi önem kazanmaktadır. “Kültür, gerçekliği anlayıcı bir açıklamayı gerektirmekte” (Özlem, 2000:46), dolayısıyla kültürel değerler konusunda yapılan bir çalışma kendiliğinden metodoloji tartışmalarının ortasına düşmektedir. Bu tartışmalarda, kültür kavramı ve kültür odaklı paradigmlar, pozitif paradigmayla karşıt bir konuma yerleştirilmektedir (Özlem, 1998, 2000:46; Sargut, 2001:85, Babbie, 2004: 21-22; Punch, 2005: 132-133; Wallerstein, vd., 2003: 50-51).

Geleneksel olarak “kültürel çalışmalara” bırakılan kültür ve değerler konusu, pozitivist, yapısalcı-işlevsel paradigmadan göreceli olarak bağımsız gelişmiştir. Ancak 1980’li yıllardan itibaren artan bir oranda kültür ve kültürel değer çalışmalarının, özellikle karşılaştırmalı kültür çalışmaları (comperative cultural studies) vasıtasıyla artık pozitivist yöntem anlayışını paylaşan disiplinler tarafından da yaygın olarak çalışılmaya başlandığı görülmektedir (Çukur, 2007:35). Bu yüzden sosyal bilimlerde çalışmaya temel teşkil eden bireysel ve kültürel değer kavramlarının kullanımının daha iyi anlaşılması için, tüm kültürel değer çalışmalarının (Triandis, 1973; Hofstede, 1980, 2001; Smith ve Schwartz, 1997, 2005, Kağıtçıbaşı, 2000) vazgeçilmez konusu olan etik ve emik şeklinde adlandırılan yöntem tartışmalarına ve bilimsel yöntem içindeki yerinin açıklanmasına ihtiyaç vardır.

METODOLOJİK ** OLARAK ETİK VE EMİK YAKLAŞIMLAR

Genel olarak sosyal bilimlerin tarihine bakıldığında iki farklı paradigmanın geliştiği görülmektedir: Doğa (naturalist) bilimleri-sosyal bilimler; tümel bilimler-tekil bilimler; fen bilimleri-kültür bilimleri; pozitif bilimler-yorumlamacı bilimler; makro bilimler-mikro bilimler.² Bu kapsamda kültür çalışmalarında yer alan etik ve emik³ kavramları, sosyal bilimlerin metodoloji terminolojisindeki evrensel-yasa koyucu (nomotetik), pozitif, nesnel, tümel, nicel, yapısalcı, fonksiyonalist gibi isimlerle nitelendirilen paradigma ile öznel, tarihsel, izafi, yerel, yorumlamacı, tikel (idiografik) gibi isimlerle nitelendirilen paradigma ikilisinin izdüşümüdür (Hofstede, 1984:33).

**Bu çalışmada, metodoloji ve yöntem bilim kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Her iki kavramda, yerli literatürde kullanıldığı için özellikle biri tercih edilmemiş, ikisi de kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dikeçliçil B. (2002)

² Sosyal bilimlerde geliştirilen çeşitli kuramları, konusuna, yöntemine ve kabullerine göre iki ana alanda inceleyen yaklaşımlar için şu çalışmalara bakılabilir: Poloma, 1990; Özlem,1998; Wallace ve Wolf, 2004; Ritzer, 2004.

³ Etik ve emik kavramları dil bilimci Pike tarafından seslerin “phonemic” ve “fonetic” ayrımını göstermek amacıyla geliştirilmiştir. “Phonetic” tüm dillerde bulunan ses ve karakterlere karşılık gelmektedir. “Phonemic” ise sadece bir dilde bulunan ses ve karakterlere özgü bir durumdur. Her iki kelimenin son ekleri olan “etic” ve “emic” bu anlamlardan yola çıkılarak kültür araştırmaları metodolojisine girmiştir (Hofstede, 1984:33).

Sosyal bilimler tarihinde yer alan bu iki temel paradigmanın⁴ kısaca açıklanması etik ve emik kavramlarıyla bunlardan türetilen yaklaşımların anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Pozitivist yaklaşımın temel alındığı evrenselci (nomotetik) yaklaşıma göre, toplumsal alandaki “gerçek” veya “olgu” öznenen (insan) bağımsız, nesnel ve elde edilebilir somut bir şeydir. Bu yaklaşımın özünde ontolojik olarak maddesel; epistemolojik olarak ise ölçülebilir nesnelere karşılık gelen bir dünya tasavvuru vardır. Ontolojik ve epistemolojik kabullere paralel biçimde yöntem bilimsel olarak ise “toplumsal gerçekliğin evrensel yasalarının” deney ve gözlem gibi görgül (ampirik) yöntemlerle elde edilebileceği kabul edilmektedir. Diğer yandan, antipozitif yaklaşımlar (kültürcü, yorumlamacı, tikel, nitel gibi) “toplumsal gerçekliğin” insan zihninin bir ürünü olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buradaki ontolojik kabul insanın nesnel değil öznel bir varlık olduğudur. Epistemolojik kabul ise toplumsal bilginin insan tarafından “kurgulanan” öznel bir gerçeklik olarak görülmesidir. Doğal olarak bu yaklaşımın yöntembilimsel anlayışı, dışarıdan gözlem yoluyla evrensel yasalara (nomotetik) ulaşmak değildir. Kültür veya insan bilimlerinin benimsediği yöntem bilimsel anlayışa göre, toplumsal gerçeklik insanın öznel deneyiminden ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bilimsel bilgi elde etme serüveni, tümel ya da evrensel geçerliliği olmayan tikel (idiografik) çabalardan ibarettir (Özen,1995:65; Özlem, 2000; Hofstede, 1984, 2001; Sargut, 2001).

Yöntem bilime ilişkin bu temel ayrım, kültürel değer araştırmalarında etik yaklaşım-emik yaklaşım karşıtlığı şeklinde adlandırılmaktadır. Metodolojik anlamda etik, bir bilim dalındaki (örneğin sosyoloji) ilkelerin farklı kültür ortamlarında bile geçerli olduğu; emik ise, her kültürde bilimsel ilkelerin farklı ve kendine özgü olduğunun kabulüdür (Kağıtçıbaşı,1990:30).

Etik ve emik tartışmaları davranış ile kültür arasındaki ilişkinin nasıl inceleneceği sorusundan doğmuştur. Bu konu, olguların içeriden veya dışarıdan incelenmesi şeklindeki sosyoloji ve psikolojideki temel bir ayrımı da gündeme getirmektedir. Bu ayrım, metodolojik olarak idiografik-nomotetik, nitel-nicel, yorumbilimsel-pozitivist, etik-emik, yerel-evrensel tartışmalarının merkezindedir. Toplumsal davranışın farklı kültürlerde farklı anlamlar kazanacağını ifade eden kültürel yaklaşım (idiografik, yorumbilimsel, emik, yerel, görelî) “kavramların içinde buldukları ortamdaki” dolayısıyla kültürel bağlamdan etkileneceğini iddia etmektedir. Diğer yandan nomotetik, pozitivist, etik, evrensel, kültürler arası yaklaşımların kabul ettiği yöntem bilimsel anlayışa göre kavramlar ortak bir standart ya da ölçü sağlamalıdır (Kağıtçıbaşı, 2000:37-38).

Emik Yaklaşım

Araştırma konusunu, kendi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden emik yaklaşım, araştırma konusunun yerel-kültürel olduğunu varsaymaktadır (Sargut, 2001:85-86). Bu yaklaşım, kültüre özgü veya “içeriden bakış” olarak da nitelendirilmektedir. Emik yaklaşım belirli bir kültürde var olan davranış ve tutumların o kültürün kavramlarıyla açıklanabileceği temeline dayanmaktadır. Bu temel, doğası gereği evrenselciliği dışlar ve diğer kültürlerle birebir karşılaştırma imkânı sunmaz (Çukur, 2007:44-45). Emik odaklı araştırmalar, sosyolojideki etnografik, simgeselci, fenomenolojik çalışmalara benzer ve hâliyle nicel, sayısal analiz teknik ve yöntemlerden ziyade nitel açıklamaları kullanır.

⁴ Sosyolojinin kurucusu kabul edilen Comte tarafından geliştirilen pozitivism Rickert, Dilthey gibi Alman düşünürlerden ciddi eleştiriler almıştır. Alman beşeri ve toplum bilimleri geleneği daha 19. yüzyılda kültür veya insan bilimlerinin konu ve yöntem bakımından doğa bilimlerinden farkını vurgulamış; açıklamaya ve tahmin etmeye dayanan bir bilimsel çabanın imkânsızlığını ileri sürmüştür (Özlem, 2000). Bununla birlikte, yorumlamacı paradigmanın dışında, sosyal bilimlerde mekanik, organik ya da pozitif bir bilimin imkânsızlığı, fizik bilimlerinde kuantum ve izafiyet teorilerinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda bir kez daha tartışmaya açılmıştır. Söz konusu teoriler maddî dünyada bile mutlak gerçekliğin ve deterministik yapıların olmadığını deneysel olarak ortaya koymuşlar; bu durum pozitif bilime (sosyal fiziğe) olan inancı sarsmıştır (Bu konuda ki tartışmalar için bakınız; Capra, 1992 ve Sargut, 2001).

Yerel kültür çalışmalarının hareket noktasını oluşturan emik yaklaşım, Özen (1995:65) tarafından dört temel özelliğe indirgenerek özetlenmiştir: (1) Davranışlar incelenen sistemin içinden araştırılmakta, (2) sadece tek bir kültür ele alınmakta, (3) araştırmanın yapısı araştırmacı tarafından o bağlam içinde keşfedilmekte ve (4) araştırmada kullanılan ölçütler, araştırma yapılan kültürün kendine has özellikleriyle bir ilişki taşımaktadır.

Etik Yaklaşım

Araştırma konusuna dışarıdan bakışı ifade eden etik yaklaşım, araştırma konusunun evrensel olduğunu varsaymaktadır (Sargut, 2001:85-86). Bir kültürde üretilen kavramın ya da ölçme aracının (anket gibi) diğer kültürlerde geçerliliğini savunan ya da dayatan yaklaşıma zorlama etik (Smith ve Bond, 1994) ya da düzmece etik de (Triandis, 1973) denmektedir (Sargut, 2001:86).

Etik yaklaşımı kullanarak araştırma yapanlar, nomotetik bir bilimin olacağına inanan bir paradigmaya sahiptir. Dolayısıyla, farklı toplumlarda “kültür-bağımsız” veya “dışarıdan bakış” olarak nitelenebilecek bir araştırma yönteminin olabileceği savunulmaktadır.⁵ Etik yaklaşım, incelenen konu veya kavramın, özde evrensel olduğunu varsaymakta; bütün kültürlerde veya toplumlarda farklı düzeylerde de olsa kültürden veya toplumdaki bağımsız evrensel düzenliliklerin olabileceğini iddia etmektedir. Bu durum, Mead (1932) gibi yerel toplulukları inceleyen kültür araştırmacılarının yaklaşımlarıyla benzerlik arz etmektedir. Son dönemde artan kültürel çalışmalar, yöntemlerinde bazı yenilikler getirmesine rağmen özde adı geçen araştırmacıların “işlevsel evrensellik” fikrine dayanmaktadır. Karşılaştırmalı kültür araştırmalarında 'karşılaştırma' yapmak temel hareket noktasıdır. Farklılıkları veya benzerlikleri ortaya koyabilmek için karşılaştırılan değişkenlerin (yapılar, değerler gibi) karşılaştırılan kültürlerde anlamsal olarak var olması gerekmektedir. Evrensel ya da etik yaklaşım da kendi içerisinde söz konusu kavramların veya yapıların toplumdaki çeşitli şekillerde anlamlandırılabilmesi konusunda farklılıklar taşımaktadır⁶ (Çukur, 2007: 45).

Etik yaklaşımla ilgili yukarıda yapılan açıklamalar Özen (1995:65) tarafından dört temel özelliğe indirgenmiştir: (1) Davranış, sistemin dışındaki bir noktadan araştırılmakta, (2) araştırma sırasında birçok kültür birbiriyle karşılaştırılmakta, (3) araştırmanın yapısı çözümlenmeyi yapan kişi tarafından kurulmakta ve (4) ölçütlerin kesin ve evrensel olduğu varsayılmaktadır.

Orta Bir Yol Olarak Türetilmiş Etik

Yukarıda ifade edildiği gibi etik yaklaşım kavramların evrenselliği fikrini savunmaktadır. Değer eğilimleri hemen hemen tüm kültürlerde bulunmaktadır (bkz.Schwartz, 1992, 1999, 2006) Ancak bulunmuşluk düzeyi ve miktarı kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Her kültürün bireysel ve toplumsal faktörleri, kültürel değer eğilimlerini farklı derecelerde etkileyebilmektedir. Bununla birlikte, evrenselciliği ve nomotetik anlayışı gerektiren ve literatürde genellikle düzmece (Sargut, 2001) ya da zorlama (Çukur, 2007) etik diye adlandırılan yaklaşımdan ziyade, her kültürde benzer kavramların (bireycilik-toplulukçuluk eğilimi gibi) farklı düzeylerde ve miktarlarda olabileceğini kabul eden **türetilmiş** ya da **ulaşmış etik yaklaşımı** da değer eğilimleri araştırmalarında esas alınmaktadır. Bu yaklaşım kültürlerin eşsiz (unique) ya da tamamen özgün niteliklerinin olabileceğini iddia eden

⁵ Etik yaklaşım evrensellik iddiası taşımasına rağmen aslında dar görüşlüdür (parochialist). Kendi cemaatinin görüşüne dayanma şeklinde sözlük anlamı olan bu kavram, bir kişinin dünyayı ve diğer insanları yalnızca kendi bakış açısıyla ele alması ve farklı yaşam ve çalışma biçimlerini (dolayısıyla toplum ve kültürü) yok saymasıdır (Adler, 1991:11). Adler, bunun Amerikan kültürünün baskın bir niteliği ve yerleşik bir paradigması olduğunu, bir araştırmaya dayanarak aktarmaktadır. Bu araştırmaya göre, 1970-1980 yılları arasında 24 yönetim dergisinde yayımlanan 11000 civarındaki makalelerin konusu, %1'inin çok altında bir oranda, iki veya daha fazla kültüre ait uluslararası şirketlerin bir arada çalışması ile ilişkilidir (Adler, 1991:13).

⁶ Evrenselci etik yaklaşımlar içerisindeki ayrımlar için şu kaynaklara bakılabilir: Lonner ve Adamopoulos, 1997; Poortingo, 1997; Segall, Lonner ve Berry, 1998; Shweder, 2000.

emik yaklaşımı yadsımaz. Ayrıca karşılaştırma imkânı sunduğu için, değerlerle ilgili çalışmalarda, emik yaklaşıma göre daha kullanılabilir sonuçlar alınabileceği düşünülmektedir.

Metodolojik anlamda, **türetilmiş** veya **ulaşılmış etik** evrenselliği içeren, ama yerel özellikleri anlamamıza da (Hofstede, 1984:33) imkân sunan bir yaklaşıma sahiptir. **Türetilmiş etik** yönteminin daha iyi anlaşılması için düzmece ya da zorlama etik yaklaşıma kısaca değinmek gerekmektedir.

Düzmece (Zorlama veya Dayatma) Etik Yaklaşımı

Bazı araştırmacılar, olguların ve kavramların içinde bulunulan kültürden bağımsız evrensel özellikler içerdiğini düşünmektedir. Bir kültürde (Bu genellikle Batı ve özellikle ABD'dir.) elde edilen kuramların, kavramların ve ölçeklerin diğer kültürlerde de geçerli olacağına ilişkin yaklaşıma bazı yazarlar (Özen,1996:2-3) düzmece etik demektedir. Özen (1996:2)'e göre düzmece etik yaklaşım, antropolojideki etik yaklaşım kavramından türetilmiştir. Adından da anlaşılacağı gibi bu yaklaşım bir kültürde üretilen ve kurgulanan kavram, olgu, yöntem ve teknik gibi bilgilerin kesin ve evrensel olduğu varsayımına dayanmaktadır.⁷

Düzmece etik (Özen,1995; Sargut, 2001) ifadesi, farklı araştırmacılar tarafından (Çukur, 2007:45) “zorlama veya dayatma” etik olarak da adlandırılmaktadır.

“Zorlama veya dayatma” etik yaklaşımı literatürde çok yoğun biçimde eleştirilmiştir.⁸ Örneğin Kağıtçıbaşı (1990, 2000), yüzlerce araştırmadan aktardığı bulgulara dayanarak başarı, karar verme, güdülenme, çocuk yetiştirme, otorite, liderlik gibi konularda Batı'da üretilen pek çok değer ve kavramın aynı nitelikte ve derecede diğer kültürlerde bulunmadığını ileri sürmektedir. Diğer yandan Hofstede (1980, 2001), Triandis(1973), Schwarz (1992), Kluckhohn (1962) gibi önde gelen kültür araştırmacıları, ayrıca onlara dayanan pek çok çalışma, tüm kültürlerde benzer kavram ve olguların bulunabileceğini, ancak bunların niteliğinin, miktarının, etkisinin ve derecesinin kültürden kültüre değiştiğini göstermiştir. Bu nedenle kültürlerarası araştırmalarda, türetilmiş etik yaklaşımının kullanılması ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda, son dönemde artan kültürlerarası sosyolojik araştırmalar için de türetilmiş etik yaklaşımının kullanılabilirliği değerlendirilmektedir.

Sosyolojik Çalışmalarda Türetilmiş Etik Yaklaşım

Kültür araştırmalarında neyin etik neyin emik olduğu konusunda bir uzlaşma yoktur. Kağıtçıbaşı (2000:33)'nın da ifade ettiği gibi, farklı kültürlerde benzer bulgular, evrensellik iddiasını artırırken; farklı bulgular ise, farklı sosyal ve kültürel yapıların olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle literatürde “kavramların ve ölçütlerin genel ve yerel geçerliliğinin ancak bir dizi araştırma süreci sonunda aşamalı olarak elde edilebileceği düşüncesinin egemen olduğu” görülmektedir⁹ (Çukur, 2007: 46).

Bu temel sorunu aşmak ve incelenen konu ve kavramların izafi ve yerel kalmasına engel olmak için **türetilmiş etik** (Triandis,1973) veya **ulaşılmış etik** (Smith ve Bond,1994) yöntemleri geliştirilmiştir. İncelenen konu veya kavramın farklı kültürlerde yapılan emik çalışmaların ortak noktalarını ele alarak yapılan çalışmalara, “türetilmiş” veya “ulaşılmış etik yaklaşımı” denmektedir (Çukur, 2007: 45-46; Sargut, 2001:88; Berry vd.1992:293).

⁷ Bu kavramlar için bkz. Berry ve diğ. 1992; Triandis, 1972

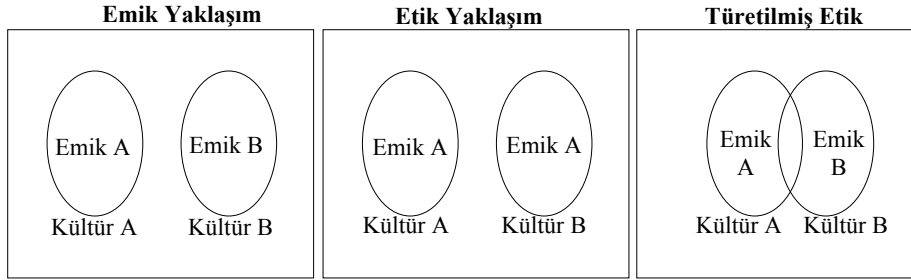
⁸ Bununla birlikte araştırmalara zorlama etik yaklaşımın egemen olduğu görülmektedir. Örneğin Schaffer ve Riordan (2003) tarafından yönetsel ve örgütsel davranış alanında temel 8 akademik yönetim-örgüt dergisi 1995 ile 2001 arasındaki toplam 210 makale etik ve emik yöntemler uygulanması açısından incelenmiştir. Bu çalışmaya göre; %6 oranında (12) emik yaklaşım; %94'ünde (196) ise etik yaklaşım kullanılmış; etik yaklaşımın %79'u ise (157) zorlama etik kapsamındadır (akt. Çukur, 2007: 46).

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Kim, 2001; Kim ve Berry, 1993; Poortingo, 1997, Segall, vd., 1998; Sinha, 1997.

Türetilmiş veya ulaşılmış etik kavramı, özellikle, postmodern teori ve yaklaşımların bilime getirdiği eleştiriler doğrultusunda daha da önem kazanmaktadır. Bilim, bir anlamda, genelleme yapmak için yapılıdır. Ancak geçerliliği olan genellemelere ulaşmanın zorluğu ortadadır. Bu olguya kültür faktörü de eklenince, genelleme zor ulaşılan bir hedef hâline gelmektedir. Bu noktada, farklı ortam ve kültürlerde yapılacak incelemelerde ortaya çıkan benzerlikler veya farklılıklar üzerinden genellemelere ulaşmak önem kazanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2000:39). **Türetilmiş etik yaklaşımın**, en azından değer eğilimleriyle ilgili çalışmalarda, bu ihtiyacı karşıladığı ileri sürülebilir. Türk kültüründe var olduğunu iddia ettiğimiz değer eğilimlerinin, karşılaştırmalı kültür çalışmalarında da test ve teyit edilmiş olması önemlidir. “Yönteme Hayır” (Feyerabend, 1989) seslerinin güçlü biçimde seslendirildiği bir bilimsel atmosferle karşı karşıyayız. Kültür odaklı çalışmaların, bu sese güçlü bir katkı sağladığı bilinmektedir. Ancak bu tür çalışmaların, pozitif bilim savunucuları dışında bile, oldukça kuşkuyla karşılandığı da bilinmektedir. Bu nedenle, kültür temelli çalışmaların bilimsel sorgulanırlığını azaltmak; daha da önemlisi, insan davranışının etkisini ortaya çıkarabilmek için, farklı paradigmlar yörüngesinde araştırmalar yapmak gerekmektedir. Türetilmiş veya ulaşılmış etik yaklaşımın bu ihtiyacı gidereceği düşünülmektedir.

Şekil 1’de birinci kutucuktaki emik yaklaşımı temel alan sosyolojik bir çalışma, araştırma yapılan toplumlar için önemli bulgular sunabilir. Ancak bu bulgular araştırmanın “emik” merkezli olması nedeniyle bir diğer toplum için anlamlı olmayacaktır. Diğer yandan ikinci kutucuktaki, etik yaklaşımı temel alan sosyolojik bir araştırmada ise, elde edilen bulguların geçerliliği tartışmalıdır. Bu durumda, üçüncü kutucukta görülen kesişim kümesinde yer alan toplumsal olgular, kavramlar veya ilişkiler hakkında yapılacak bir araştırma toplumlararası çalışmalar yapma imkânı verebilecektir. Örneğin türetilmiş etik yaklaşımını temel alan kültürlerarası çalışmalarda bu kesişim kümesine karşılık gelen “bireycilik, kolektivizm” gibi çok sayıda değer eğilimi tespit edilmiştir (bkz. Kluckhohn, 1962; Triandis, 1973; Hofstede, 1980, 2001; Schwarz, 1992, 2006). Bu çerçevede, en azından Batı dışında yer alan toplumlar için insan ve toplumu konu alan araştırmalarda, kültürel farklılığı dikkate alan bir modelin işlevsel olacağı iddia edilebilir.

Şekil 1. Emik, Etik ve Türetilmiş Etik Yöntemlerinin Niteliği

Sargut, 2001: 89 ve Berry vd. 1992:234’den yararlanılarak geliştirilmiştir

SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Karşılaştırmalı kültür çalışmaları, incelen konu ve kavramlar üzerinde benzerlik ve farklılıklar üzerinde durmakta, çoğunlukla, daha ötesine gitmemektedir. Bu durum kültürün ne kadar önemli olduğu hakkında bir fikir vermekle beraber, toplumsal davranışın ve eğilimlerin çözümlenmesinde işlevsel olmamaktadır. Bu nedenle, bir araştırma kapsamında çok farklı kültürlerden elde edilen karşılaştırılabilir verilere sahip olunması, kültürün tek bir toplum üzerindeki etkisi üzerinde ayrıntılı biçimde durulması tercih edilebilir. Bu kapsamda, sosyoloji, kültürü analizlerine dâhil etmek ve kültürel farklılığı ortaya çıkartmak için tıpkı psikologların birey-çevre ilişkisinde kullandığı benzer bir yaklaşımla (Kağıtçıbaşı, 2000:27) sınıf, grup, meslek gibi faktörlerin kültürle etkileşimini incelemelidir. Bu yöntem, evrensel geçerliliği olan genellenebilir olgulardan vazgeçmeden, Batı merkezli toplumsal olguların farklı

değer ve inançlara sahip toplumlarda geçerliliğini sınama imkânı sunacaktır (Köktürk, 2007:26-40; Willams, 1993:7-8).

Kültür merkezli çalışmalarda, gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da, toplumlar arasındaki farklılıklar kadar benzerliklerin de varlığıdır. Bunun temel nedeni, Parsons (1960)'un biyolojik organizma şeklinde nitelendirdiği genetik faktörlerin ortak olması da olabilir; farklı kültürlerdeki davranışın benzer işlevsel bağlarından da kaynaklanabilir (Kağıtçıbaşı, 2000:40; Hofstede, 1984:15-16). Kağıtçıbaşı (2000:41)'nın ifade ettiği gibi kültürler arası incelemelerde ortaya çıkan "farklılıklara ve benzerliklere", paylaşılan biyolojik yapının mı, yoksa paylaşılan psikolojik, toplumsal, kültürel veya ekolojik yapının mı kaynaklık ettiği bilinmemektedir. Bu yüzden farklılıkların kültürel, benzerliklerin ise biyolojik olduğu şeklindeki iki yönlü düşünmeyi çoğaltacak bir yaklaşım üretmek gerekmektedir.

Bu kapsamda iki kültür arasında yapılacak araştırmalarda benzerlik ya da farklılıkların aşağıda geliştirdiğimiz tablo ekseninde yapıldığını düşünüyoruz.

Tablo 1. Karşılaştırmalı Kültür Çalışmalarında Temel Alınan Hususlar

BENZERLİK	FARKLILIK
Biyolojik-Genetik Yapı	Kültürel
SES-Çevre	SES-Çevre
Evrensel İnsan İhtiyaçları	Yerel insan ihtiyaçları

Karşılaştırmalı kültür araştırmalarında yukarıdaki tabloda ifade edilen hususlar temel hareket noktası olmaktadır. Bu hususlar, tek bir kültür üzerine odaklanan çalışmalara indirgenildiğinde temel bir konu öne çıkmaktadır: Kültürel değerler ile sosyoekonomik faktörler arasındaki ilişkinin niteliği. Bir yandan sayısız karşılaştırmalı kültür araştırmalarında yerel kültürün (kültürel değerlerin) insan davranışı üzerindeki etkisi, diğer yandan Durkheim, Weber ve Marks'tan bu yana sosyoloji araştırmalarında toplumsal davranışı açıklamada en önemli etken olarak görülen sınıf veya sosyoekonomik statü (SES).

Genel olarak ikiden fazla ülkede yürütülen kültür çalışmalarında örneklemelerin benzer SES'e sahip olması bir ön koşul veya gereklilik olarak görülmüştür (Hofstede, 1980, 2001). Bu durum, iki farklı ülkenin kültürel değerlerindeki farklılığın görülmesi için, yöntemsel bir zorunluluk olabilir. Kültürel değer eğilimlerinin davranış üzerindeki etkisi ve öneminin sayısız araştırmada ortaya konulduğu bilinmektedir (Taras, 2006). Artık çok sayıda ülkede araştırma yaparak, kültürel değer eğilimlerinin farklı olduğu ve davranışı önemli bir şekilde etkilediği sonucunu veren bir bulguya ulaşmak mevcut bilgilerimize yeni şeyler eklememektedir. Bu nedenle araştırmaların tek kültürde (Bu her ülke için ayrı ayrı yapılmalıdır.) değer eğilimlerini belirleyen, etkileyen ve değer eğilimlerindeki varyansı açıklayan faktörlere odaklanması gerektiği ileri sürülebilir.

Bu çerçevede, Batı dışı bir toplumda, örneğin Türk toplumunda, yapılacak herhangi bir sosyolojik araştırma; türetilmiş etik yaklaşımı etrafında, şekil-1'de gösterilen kesişim kümesine odaklanmalıdır. Örneğin, Alman toplumunda yabancılaşma, çatışma, suç gibi çeşitli toplumsal olguların Türk toplumundan farklılıklarını yorumsamacı (bir başka ifadeyle emik yaklaşım) paradigmayla ele almak ortak pek çok bulgudan vazgeçmek anlamına gelecektir. Şüphesiz insan ve toplum bilimlerinde pozitivist, evrensel-yasa koyucu bir yaklaşım, yetersiz olacaktır. Ancak bir yanlış bir başka yanlışla düzeltilmemelidir. Bir yanlış (İnsan ve toplum bilimlerinde tüm olgular evrenseldir.), bir doğruyla (İnsan ve toplum bilimlerinde bazı olgular evrenseldir.) düzeltilmelidir. Evrensel ve ortak olan bu toplumsal ve kültürel olgular ışığında, diğer kültürlerde üretilen kavram, ilke ve teknikler daha iyi anlaşılabilir.

SONUÇ

Sosyal bilimlerde kültürel değer eğilimlerini merkeze alan araştırmalar yaygın olarak yapılmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak, değer eğilimlerinin ya evrensel (etik yaklaşım) ya da bir kültüre özgün (emik yaklaşım) olduğu kabul edilmektedir. Bu durum, karşılaştırmalı toplumsal araştırmalarda önemli sorunlara yol açmaktadır. Değer eğilimlerinin evrensel olacağını yadsıyan ve metodolojik olarak yorumsamacı paradigmaya yakın duran emik yöntemi benimsemiş araştırmacılar çalıştıkları yerel toplumu diğer toplumlarla karşılaştırma imkânından mahrum kalabilmektedir. Ancak şekil-1 ve tablo-1’de sunulan model çerçevesinde bu sorunu aşabilecek bir araştırma modeli geliştirilebileceği değerlendirilmektedir. Bu durumda, özet olarak, ilk önce kültürlerarası toplumsal olgu veya sorun araştırmalarında türetilmiş etik yaklaşımı benimsenebilir. İkinci olarak, çok sayıda kültür araştırılarak keşfedilen çeşitli değer eğilimlerinin, ortak / kesişim kümesi olduğu kabul edilerek; toplumlararası farklılıkların veya benzerliklerin açıklanmasında veya yorumlanmasında bu ortak kültürel olgulardan yararlanılabilir.

KAYNAKÇA

- ADLER, N. J.(1991). International Dimensions of Organizational Behavior, Second Edition, Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- ALVER, K. & DOĞAN N. (2007) Kültür Sosyolojisi, Ankara, Hece Yayınları.
- BABBIE, E. (2004). The Practise of Social Research. 10. Baskı, Belmont, Wadsworth, Thomson Learning.
- BERRY, J.W., POORTİNGA, Y.H., SEGALL , M.H. and DASEN, P.R.(1992). Cross-Cultural Psychology: Research and Applications. New York: Cambridge University Press.
- DİKEÇLİĞİL B. (2002). "Sosyolojide Metodlararası Farklılaşma ve İşbirliği" içinde Sosyolojide Bütünleşme ve Farklılaşma, Ankara, Sosyoloji Derneği Yayını.
- CAPRA, F. (1992). Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (The Turning Point) Çev. Mustafa Armağan. İstanbul. İnsan Yayınları.
- ÇUKUR, C. Ş. (2007). Kültürel Süreçleri Nitelemek, Ölçmek ve İlişkilendirmek: Karşılaştırmalı Kültürel Yaklaşımlar, ERDEM R. ve ÇUKUR C. Ş. (Ed.), Kültürel Bağlamda Yönetmel-Örgütsel Davranış. Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 33-46.
- ERSOY, E.(2006). Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu (Malatya örneği), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilimdalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- FEYERABEND, P. K. (1989).Yönteme Hayır, Bir Anarşist Bilgi Kuranının Ana Hatları, Çev. Ahmet İnam, Ara Yayıncılık, İstanbul.
- HENSLIN, J. M. (1997). Sociology (3rd Ed.), USA: Allyn and Bacon.
- HOFSTEDE, G.(1980). Culture’s Consequence’s International Differences in Work-Related Values, London: Sage Publications.
- HOFSTEDE, G.(1984). Culture’s Consequences: Comparing Values Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations [Abridged], London: Sage Publications.;13-33
- HOFSTEDE, G.(2001). Cultere’s Consequences: Comparing Values Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations [Second Edition], London: Sage Publications.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1990). İnsan- Aile- Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2000). Kültürel Psikoloji, Kültür Bağlamında İnsan ve Aile. İstanbul: Evrim Yayınları
- KAĞITÇIBAŞI, Ç.(2004). Culture and Child Development In C. Spielberger (Ed.), Encyclopedia of Applied Psychology. Academic Press,:368

- KAYALI, K. (2007). Türkiye’de Kültür Sosyolojisi Yapmanın Açmazları Üzerine Bazı Düşünceler, Köksal Alver, Necmettin Doğan (Ed.), Kültür Sosyolojisi, Ankara, Hece Yayınları,
- KİM, U. & BERRY J.(1993). Indigenous Psychologies: Research and experience in cultural context. Thousand Oaks, CA: Sage Publications,
- KLUCKHOHN, C. (1962), [1951] Values and Value Orientations in The Theory Of Action: An Exploration in Definition and Classification. In T. Parsons & E. Shils (Eds.), Toward a General Theory Of Action, MA, Cambridge, Harvard University Press, :388-433
- LEUNG, K. (2006). The Rise of East Asia: Implications for Research on Cultural Variations and Globalization, Language: English Journal of international management. 12, no. 2: 235
- LONNER, W. J. and ADAMAPOLOUS, J. (1997). Culture as Antecedent to Behavior, In J. W. Berry, Y. Poortinga, and J.Pandey (Eds.), Handbook of Cross-Cultural Psychology: Theoretical and Methodological Perspectives, Boston: Allyn and Bacon, (1, 43-83).
- MEAD, M. (1932). The Changing Culture of an Indian Tribe, Colombia Universty Press
- HERBERT M.G. (1932). "The Religious Bearings of a Secular Mind.," in The Journal of Religion, Vol. XII, No. 2, April, , pp. 200-213.
- ÖZEN, Ş. (1995).Kamu Yönetimi Yazınımız ve Örgütler-Yönetim Çalışma Alanı: Tehlikeli İlişkiler? Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri (I) 71-96, TODAİE: Ankara. (Bu bildiri daha sonra şu kitapta yeniden yayımlanmıştır: B. Aykaç, Ş. Durgun ve H. Yayman (Der) Türkiye’de Kamu Yönetimi. s. 319–347, Ankara: Yargı Yayınevi, 2003.)
- ÖZEN, Ş.(1996). Bürokratik Kültür 1 (Yönetmelik Değerlerin Toplumsal Temelleri), Ankara: Todai Yayınları.
- ÖZENSEL, E.(2004). Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Annenin Rolü: Konya İli Örneği, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Değerler Eğitimi Dergisi, 2 (6), 77-96
- ÖZLEM, D.(1998). Bilim, Tarih ve Yorum, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ÖZLEM, D. (2000). Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, İstanbul, İnkilap Yayınevi.
- ÖZLEM, D. (2001). Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji, 3. Basım, İstanbul, İnkilap Yayınevi.
- PARSONS, T.(1960). “The Structure of Institutional Systems.” , Structure and Process in Modern Societies, Glencoe, , The Free Press of Glencoe
- POLOMA, M.M.(1990). Contemporary sociological theory, New York, Macmillian Publishing
- POORTİNGA, Y.H. (1997). Handbook of Cross-Cultural Psychology, Boston, Allyn and Bacon
- PUNCH, F.K. (2005). Sosyal Araştırmalara Giriş / Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, Çev. Zeliha ETÖZ, Ankara, Siyasal Kitapevi,
- RAYMOND, W. (1993). Kültür, Çev. Suavi AYDIN, Ankara, İmge Kitapevi.
- RİTZER, G. (2004). Handbook of Social Problems, A Comparative International Perspective, USA, Sage Publication.
- SARGUT, S. (1994). Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim. Ankara, Verso Yayıncılık.
- SARGUT, S. (2001).Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim. (2. Baskı), Ankara, İmge Yayıncılık.

- SCHAFFER, B.S. & RIORDAN, C.M. (2003). A Review of Cross-Cultural Methodologies for Organizational Research: a Best-Practices Approach” ch” Organizational Research Methods 6 (2)
- SCHWARTZ, S. H. (1992). Universals in The Content And Structure Of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, New York: Academic Press, cilt.25,1–65.
- SCHWARTZ, S. H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work, *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1), 23–47.
- SCHWARTZ, S. H. (2006). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications, *Comparative Sociology*, 5(2-3), 137-182.
- SCHWARTZ, S. H. & BARDI, A. (1997). Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe, *Political Psychology*, 18, 385-410.
- SEGAL, M. H., LONNER, W. J., BERRY, J. W. (1998). Cross-cultural psychology as a scholarly discipline: On the flowering of culture in behavioral research. *American Psychologist*, 53, 1101-1110.
- SİNHA, D.(1997). Indigenizing Psychology. In J. W. Berry, Y. H., Poortinga & J. Pandey (Eds.). *Handbook of cross-cultural psychology* (2nd ed.), Vol. I. Theory and Method (pp. 129-169). Boston: Allyn and Bacon.
- SHWEDER, R.A. (2000). The Cultural Psychology of The Emotions: Ancient adn new. In M.Lewis &J.M. Haviland-Jones(Ed.), *Handbook of Emotions*,2nd Edition. New York. Guilford.
- SMİTH, P. B. and BOND, M. H. (1994). *Social Psychology Across Cultures*. Boston, Allyn and Bacon.
- SMITH, P. B. ve S. H. SCHWARTZ. (1997). “Values”. in J. W. Berry, M. H. Segall, & C. Kağıtçıbaşı (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology*, Allyn &Bacon, Boston, Vol. 3, 2nd ed.,77-118.
- TARAS, V.(2007). Effects of Cultural Diversity on In-Class Communication and Student Project Team Dynamics: Creating Synergy in the Diverse University Classroom. *International Studies in Educational Administration (ISEA)*, 35(2)
- TARAS, V. (2006). Culture as a consequence: A multilevel multivariate meta-analysis of the effects of individual and country characteristics on work-related cultural values. *Best Paper Proceedings, the Academy of Management Annual Meeting, Atlanta, GA*.
- TEZCAN, M. (1973). *Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara ,Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları,.
- TRIANDIS, H. C. (1972). *The Analysis Of Subjective Culture*. New York, Wiley.
- TRIANDIS, H. C.(1973). Subjective Culture and Economic Development. *International Journal of Psychology*, 8; 163–180
- TROMPENAARS, F. (1993). *Riding The Waves of Culture*, London, The Economist Book
- ULUSOY, K. (2007). Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının Ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Doktora Tezi
- WALLACE, R. A. ve WOLF A. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Leyla Elburus, M.Rami Aras), İzmir, Punto Yayınları,
- WALLERSTEIN, I.(2003). *The Decline of American Power*. New York: WW Norton